

שימוש בזריקה להשראת ביוץ, כגון 'אוביטרל'¹⁰. יש פרקטיקות שונות לגבי עיתוי ההזרעה המדויק - 36/24 שעות לאחר השראת הביוץ, ויש דעות שונות בקרב הרופאים האם ביצוע של שתי הזרעות במרווח של יום או יומיים משפר את הסיכוי להריון. הזרעה מלאכותית יכולה להתבצע במחזור טבעי ללא טיפול הורמונלי או לאחר טיפול מקדים להגברת הביוץ בכדורים או בזריקות¹¹.

הזרעה מלאכותית - דיון הלכתי ראשוני

הדיון המובא להלן הוא דיון הלכתי, עקרוני ומעשי בנושא ההזרעה המלאכותית. מחד גיסא יש להדגיש שעקב מורכבותן של השאלות ההלכתיות, ומפני שהן שאלות כבדות משקל, חובה לשאול מורה הוראה מובהק, הבקי למעשה בנושאים אלו. אך מאידך גיסא חשוב לציין שכשיש צורך אמיתי בהזרעה מלאכותית, וזהו האופן היחיד שבו בני הזוג מסוגלים להיפקד בילדים, רוב פוסקי דורנו מורים למעשה לבצע הזרעה מלאכותית. פעולה זו לדעתם מותרת ואף נצרכת, והילד הנולד מיוחס אחר הוריו.

חשוב להדגיש, שכאשר מבחינה רפואית נצרכת הזרעה מלאכותית מזרע הבעל או הפרית מבחנה, אחרי קבלת פסיקה הלכתית ממורה הוראה, יש לראות בדרך זו פעולה המותרת על פי ההלכה. אל להם לבני הזוג לשקוע בהתלבטויות, ויש להבין כי פעולה כזאת המותרת על פי ההלכה במקרים מסוימים, מאפשרת להשתמש בחידושי הטכנולוגיה והרפואה כיום, כדי לזכות בצאצאים. המפתח הוא, כאמור לעיל, התייעצות אישית עם רב פוסק¹².

כתב בחלקת מחוקק: יש להסתפק אשה שנתעברה באמבטי אם האב קיים פרו ורבו ואם נקרא בנו לכל דבר. ויש להביא ראיה מה שכתב בהגהת ספר מצוות קטן, והבית חדש הביא ביורה דעה סימן קצה: אשה מוזהרת שאל תשכב על סדין ששכב עליהן איש אחר פן תתעבר משכבת זרע של אחר גזירה שמא ישא אחותו מאביו, נשמע דהוי בנו לכל דבר.

בית שמואל, על שלחן ערוך אבן העזר, סימן א, ס"ק י

א. יש כמה שאלות הלכתיות עקרוניות ומעשיות שיש לדון בהן לפני שדנים בהזרעה המלאכותית עצמה:

יוחסין

1. שאלה עקרונית היא האם הוולד הנולד כתוצאה מהזרעה מלאכותית מתייחס אחר בעל הזרע.

10. ראה לעיל, פרק מה - 'טיפול תרופתי לאי פוריות', עמ' 266.

11. פירוט על טיפולים תרופתיים להגברת הביוץ הובא שם, עמ' 264-266.

12. יש אברכים היודעים לקרוא בספרי שאלות ותשובות אך אינם בקיאים כראוי בפסיקה המעשית ולכן נרתעים מטיפול פוריות. רב פוסק, הבקי למעשה בנושא הפוריות, דהיינו בהוראות הלכה למעשה כיצד מורים הפוסקים לנהוג, ולא רק מהכתוב בספרות ההלכתית, יכול לתת לבני הזוג את הכיוון המעשי כיצד יש לנהוג.

פרייה ורבייה

2. אם הוולד הנולד כתוצאה מהזרעה מלאכותית מתייחס אמנם אחר בעל הזרע, יש לדון האם בעל הזרע מקיים מצוות פרייה ורבייה או מצוות "לְשִׁבֶּת יִצְרָה" על ידי הזרעה מלאכותית.
3. אם אין מקיימים מצווה בכך, האם מותר להיעזר בהזרעה מלאכותית לצורך הולדת צאצאים למרות שלא מקיימים בכך מצווה.

שיקולי הפסיקה

4. שאלה עקרונית היא מהו המדד העיקרי כדי להתיר הזרעה מלאכותית: האם ההיתר תלוי במצב הרפואי של בני הזוג, או שההיתר תלוי בזמן שמנסים להרות ללא הצלחה, או בגילם של בני הזוג בכלל ושל האישה בפרט, או בגורמים אחרים ספציפיים לבני הזוג ולמצבם, או בשילוב ושקלול של כל הגורמים גם יחד.

נתינת הזרע

5. שאלה עקרונית נוספת בנתינת הזרע לצורך הזרעה מלאכותית היא האם יש בכך איסור הוצאת זרע לבטלה; או שמפני שהזרע מיועד לפרייה ורבייה, אין בכך הוצאת זרע לבטלה.
6. לפי הדעות שמתירות את נתינת הזרע, מהו האופן הראוי ביותר לתת את הזרע, ומה עושים אם אופן זה אינו מעשי.

פיקוח הלכתי

7. שאלה מעשית שהועלתה בספרי הפוסקים היא כיצד ניתן לוודא ממי הופרתה האישה בפעולת ההזרעה המלאכותית שנעשתה בעזרת אנשי הרפואה. האם הופרתה מזרע בעלה או שמא מזרע של אדם אחר, עקב טעות אנוש או אפילו בכוונה¹³.

הזרעה מלאכותית לפני טבילה

8. שאלה נוספת העולה לעתים היא הזרעה מלאכותית החלה לפני זמן הטבילה של האישה. שאלה זו קשורה לאופני נתינת הזרע שחלקם לא יכול להתאפשר כשבני הזוג אסורים. מעבר לכך עולה השאלה של חשש לפגם רוחני בוולד בעצם הכניסה להריון לפני הטבילה, גם כשאין ביאת איסור.

פעולת ההזרעה המלאכותית קשורה בנושאים הלכתיים רבים הנובעים ממנה וגם משפיעים על הדיון ההלכתי בהזרעה המלאכותית עצמה, להיתר או לאיסור. עקב ריבוי הנושאים ומורכבותם, הדיון ההלכתי שלפנינו יעסוק תחילה בנושאים הלכתיים הנובעים מההזרעה המלאכותית וגם משפיעים עליה, כגון יוחסין, פרייה ורבייה והמסתעף מהם. לאחר מכן נעסוק בפעולת ההזרעה המלאכותית עצמה.

יוחסין

כשהקב"ה משרה שכינתו, אין משרה אלא על משפחות מיוחסות שבישראל.

קידושין ע, ב

13. ההתייחסות העיקרית לפיקוח הלכתי תובא להלן, פרק נו - 'פיקוח הלכתי', מעמ' 457 ואילך.

השאלה העקרונית

ב. הפוסקים דנים בהרחבה כיצד נקבע ייחוס הוולד לאביו. השאלה העקרונית היא האם ייחוס נקבע לפי נותן הזרע או שיש צורך גם במעשה ביאה של האב המוליד¹⁴. אם הייחוס נקבע רק לפי הזרע, הרי שילד שנולד מהזרעה מלאכותית מתייחס לחלוטין אחרי אביו – נותן הזרע. אך אם יש צורך במעשה ביאה כדרך כל הארץ כדי לקבוע את האבהות, הרי שבהזרעה מלאכותית, כשאין מעשה ביאה, אין התייחסות של הילד לנותן הזרע. האדם מצווה על השתדלות להוליד ילדים, אך התוצאה אינה בידו אלא בידי שמיים. כשנולד ילד מזרעו אך לא בהשתדלות המקובלת כדרך כל הארץ, יש המחשיבים יותר את מבחן התוצאה, ויש המחשיבים יותר את ההשתדלות האנושית שהאדם מצווה עליה כגורם היוצר את האבהות.

ג. יש כמה התייחסויות לשאלה עקרונית זו:

1. יש הסוברים שהבן מתייחס אחרי אביו לכל דבר גם אם אין פעולת ביאה¹⁵.
2. יש מי שכתב שהוולד לא מתייחס לבעל הזרע כיוון שלא הייתה ביאה כדרך כל הארץ שהיא היוצרת את האבהות¹⁶.
3. יש שהסתפקו בכך וכתבו שהבן מתייחס אחר אביו לחומרה ולא לקולא¹⁷.
4. יש מי שכתב שאף על פי שהעיקרון הוא שהוולד מתייחס אחר בעל הזרע, למעשה אין אפשרות לדעת בוודאות מזרעו של מי הופרתה האישה¹⁸.

הלכה למעשה

ד. להלכה, לדעת רוב הפוסקים בן הנולד מהזרעה מלאכותית נחשב כבנו של בעל הזרע לכל דבר¹⁹, ולפיכך הוא אסור בקרובות האב בעל הזרע, יורשו בנכסיו, אשת אביו

14. בחלקת מחוקק (אבן העזר, סימן א, ס"ק ח) העלה את הספק הזה באישה שנתעברה באמבטי.
15. תשב"ץ, חלק ג, סימן רסג. בית שמואל, סימן א, ס"ק י. משנה למלך, הלכות אישות, פרק טו, ד. מחצית השקל, יורה דעה, סימן קצה, ס"ק יב. שו"ת בית יעקב, סימן קכב. שו"ת שאילת יעקב, סימן מב. שו"ת משפטים ישרים, חלק א, סימן שצו. שו"ת מנחת יחיאל, חלק ג, סימן מז. כך משמע גם מסקנתו של חלקת מחוקק הנ"ל, וכך הבין מדבריו בשו"ת ציצ"א אליעזר (חלק ג, סימן כז, ג; ובחלק ט, סימן נא, שער ד, ג).
16. שו"ת בר ליואי, אבן העזר, סימן א. אבני משפט, אבן העזר, סימן א, ס"ק יא.
17. המגיה בטורי זהב, אבן העזר, סימן א, ס"ק ח. ברכי יוסף, אבן העזר, סימן א, אות יד. חסדי דוד, תוספתא יבמות, פרק ח, הלכה ב. אפי' זוטרי, אבן העזר, סימן א, ו.
18. בני אהובה, הלכות אישות, פרק טו, ו. התייחסות לכך תובא להלן, פרק נו – 'פיקוח הלכת', מעמ' 457 ואילך.
19. שו"ת דברי מלכיאל, חלק ד, סימן קז (אף שאסר הזרעה מלאכותית מטעמים אחרים, ראה להלן, עמ' 297-298). שו"ת אפרקסתא דעניא, חלק א, סימן רא. כך משמע גם משו"ת מהרש"ם, חלק ג, סימן רסח. שו"ת זקן אהרן, חלק ב, סימן צז. כך משמע מסקנתו של שו"ת עמק הלכה, חלק א, סימן סח. הרב עובדיה הדאיה, 'הזרעה מלאכותית', נועם א (תשי"ח), עמ' קלב-קלה, הובא בשו"ת ישכיל עבדי, חלק ה, אבן העזר, סימן י (למרות שאסר לבצע הזרעה מלאכותית, ראה להלן, עמ' 298, הערה 35). שו"ת אגרות משה, אבן העזר, חלק א, סימן י. שו"ת יביע אומר, חלק ב, אבן העזר, סימן א, אות ג. הרב דוב מ' קרויזר, נועם א (תשי"ח), עמ' קיא ואילך. הרב ישראל זאב מינצברג, נועם, שם, עמ' קכט. הרב אברהם י' ניימרק, נועם, שם, עמ' קמג ואילך. הרב שלמה זלמן אויערבאך, 'הזרעה מלאכותית', נועם, שם, עמ' קמה ואילך, וכן בשו"ת מנחת שלמה, תנינא (ב-ג), סימן קכד, וכן בנשמת אברהם, אבן העזר, סימן א. עמ' כ. תורת הרפואה, עמ' 165. שו"ת מנחת יצחק, חלק א, סימן נ. הרב שמואל הלוי

פטורה מייבום וחליצה²⁰, הבן חייב בכיבוד אב, אם האב כהן בנו נושא את כפיו²¹, האב חייב במזונותיו של הילד, ויש לכך גם השלכות נוספות. התייחסות לפרייה ורבייה טובה להלן. דעות נוספות מובאות בהערה²².

ה. יש אומרים שאף שהעיקרון הוא שהוולד מתייחס לבעל הזרע, כיוון שאין וודאות של מי הזרע שהוזרק לאישה בהזרעה מלאכותית, הוולד מתייחס אחריו רק לחומרה²³. פיקוח הלכתי נאות יכול לפתור בעיה חמורה זו. ראה להלן, פרק נו - 'פיקוח הלכתי', מעמ' 457 ואילך.

ו. יש מי שכתב שבן הנוולד מכהן וגרושה בהזרעה מלאכותית, דינו כספק חלל²⁴.

ואזנר והצטרף אליו הרב יוסף שלום אלישיב, מכתב מיום כ"ג באלול תש"ע; הרב משה שטרנבוך, מכתב מיום ט' בכסלו תשע"א (כתב זאת לגבי הפריה חוץ גופית וכל שכן לגבי הזרעה מלאכותית); הרב פישל הערשקאוויטש, מכתב מכסלו תשע"א; הרב יחזקאל רוטה, דבריהם הובאו בחוברת תורת המשפחה, תחילת גיליון ב, ודווקא אם הפעולה נעשתה בפיקוח הלכתי מתאים. וראה יצחק אינדיג, 'חיוב מזונות בנוולד מהזרעה מלאכותית', דיני ישראל, ב, תשל"א, עמ' 83 ואילך, שהוכיח מפוסקים שונים כשיטה זו. ראה אנציקלופדיה הלכתית רפואית, כרך ב, ערך 'הזרעה מלאכותית', עמ' 573, הערות 121-123.

20. לכן אם בעל הזרע ישא אישה וימות ללא צאצאים ממנה, תהיה פטורה מחליצה, כיוון שיש לו צאצא שנוולד לו על ידי הזרעה מלאכותית, ואסורה להתייבם. שלא כפי שכתב בשו"ת ארץ אפרים (סימן כז, אות ו, בתשובה שנשלחה למכון פוע"ה, הובאה בשו"ת פוע"ה - פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמ' 151), שלמרות שהבן הנוולד מהזרעה מלאכותית מתייחס אחר אביו, בכל זאת לא פוטר את אשתו מחליצה, ולמד זאת משו"ת תשב"ץ (חלק ג, סימן רסג). והמעין שם בשו"ת תשב"ץ יראה שהצורך בחליצה במקרה שהובא שם היה מספק שמא הוולד נולד מאדם אחר. ראה מה שכתב על דבריו הרב אריה כץ, 'חליצה לאשת אדם שנוולד לו בן מהזרעה מלאכותית', אור תורה (סיון תשע"ה), חוברת ט (תקעו), סימן קג, עמ' תתקיד-תתקטו, ובשו"ת שאגת כהן, חלק א, סימן סב. בשו"ת שואל ומשיב (מהדורה תליתאה, חלק ג, סימן קלב), כתב שהוולד יכול להיות אפילו כהן גדול. גם הרב אברהם שפירא אמר לרב מנחם בורשטיין שהוולד יכול להיות אפילו כהן גדול.

21. יש שכתבו שעקב ספקותיהם של חלק מהפוסקים בנושא (כפי שהובא בהלכה ג, 3), יש ליחסו לאביו לחומרה בלבד. דהיינו, אביו לא מקיים בו פרייה ורבייה; אסור לו לשאת אחותו מאביו; אם אביו כהן, לא יוכל הבן לפדות בכור ולשאת כפיו או לאכול תרומה, ועם זאת אסור יהיה לו לשאת גרושה; לא יוכל לרשת את נכסי אביו; לא יפטור את אמו מחליצה; חייב בכבוד אביו מספק אך לא יחויב בקללתו או הכאתו כאב. שו"ת משפטי עוזיאל, אבן העזר, סימן יט. שו"ת ציץ אליעזר, חלק ט, סימן נא, פרק ד. שו"ת חוות בנימין, חלק ג, סימן קז. שיעורי תורה לרופאים, כרך ד, סימן רנ, עמ' 277-281.

יש הסוברים שאין הוולד מתייחס אחר בעל הזרע בדרך של הזרעה מלאכותית (כפי שהובא בהלכה ג, 2); תורה שלמה, כרך יז, מילואים, סימן ד, אות טז. הרב משה אריה ליב שפירא, נועם א (תשי"ח), עמ' קלח ואילך. וראה הרב משה שטרנבוך (שו"ת תשובות והנהגות, חלק ב, סימן תרע), שכתב שאף לסוברים שבנתעברה באמבטי הוולד מיוחס לבעל הזרע, בהזרעה מלאכותית לא יהיה מיוחס אחריו. אך למעשה חזר בו וכתב שנחשב כבנו לכל דבר, ראה לעיל הערה 19.

אולם גם לפי שיטות אלו מתברר שיוכל לעלות לתורה (כישראל) בשם אביו, שלא גרע מבן מאומץ שעולה לתורה בשם אביו. וכן יהיה כתוב בכתובה ובגט (שו"ת דבר חבדון, חלק א, סימן ד).

23. שו"ת שרידי אש, חלק א, סימן עט. שו"ת חלקת יעקב, אבן העזר, סימן יב. (כפי שהובא בהלכה ג, 4).

24. הרב שלמה זלמן אויערבאך, 'הזרעה מלאכותית', נועם א (תשי"ח), עמ' קס-קסג, וכן בשו"ת מנחת שלמה, תנינא (ב-ג), סימן קכד. לדבריו, אם הכהן מעולם לא בא על הגרושה, האישה אינה מתחללת והוולד כשר. אך כשהאישה כבר חללה (כגון שבא עליה), הוולד ספק חלל. בחידושי רבי חיים הלוי על הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה, פרק יז, ב) משמע שבן מכהן וחללה הינו חלל גם ללא ביאת איסור. ראה גם הרב אריה כץ, 'חללות בהזרעה מלאכותית', אמונת עתיד 95 (ניסן תשע"ב), עמ' 54-57, ובשו"ת שאגת כהן, חלק א, סימן לח.